

I. Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

A dolgozatban az antik szerelmi regény egyik képviselőjének, Kharitónnak Khaireas és Kallirhoé című regényét vesszük vizsgálat alá. A mű Kr. e I. század végén vagy Kr. u I. század folyamán keletkezett. A regény eredeteinek kutatása alapján arra következtethetünk, hogy a szerelmi regényben, így Kharitón művében is, az eposz, a historiográfia, a szónoki művészet és a dráma egybefonódik, hogy egy új műfaj születhessen. Kharitón regénye is magán hordozza az elődök pecsétjét: lépten-nyomon homérosi elemeket fedezhetünk fel, Menandros figurái kelnek új életre a regény színpadán, s a történelmi keret megalkotásához a szerző saját céljainak alárendelve hol Thukydides, hol Plutarkhos modelljeit alkalmazza. A dolgozat témája a karakterábrázolás motívuma Kharitón regényében. Edwin Ben Perry a regénykutatás úttörője 1930-ban így ír Kharitón művéről: „A karakterábrázolás terén nincs párja Kharitónnak a görög regényírók között” (Perry, E.B. *AJPH* 51 (1930) 99–134). Tegyük ehhez hozzá Tomas Hägg véleményét, aki szerint Kharitón regényíró technikájának egyik fő ismertetőjele a hatékony jellemábrázolás, a változatos stílus és a beszéd gazdag alkalmazása mellett (Hägg, T. 1983, *The Novel in Antiquity*). A regény legalapvetőbb elemei a lélektan, a retorika és a történelem. Ebben a keretben nagy hangsúlyt kap olyan érzelmek megragadása, mint a boldogság és szomorúság, a

remény és félelem, vagy a tépelődés nehéz pillanatokban és döntéshelyzetekben. A kutatás előzményei közt kell megemlítenünk Helms monográfiáját, amelyben azt bizonyítja, hogy a karakterrajz lényeges elem Kharitón írói művészetében, de nem bocsájtkozik részletesebb elemzésekbe (Helms, J. 1966, *Character Portrayal in Chariton's Callirhoe*, Paris). A dolgozat öt fejezetből tevődik össze:

I. Bevezetés

Kharitón és az antik szerelmi regény

II. A karakterábrázolás antik hagyományai

III. A névtelen szereplők

IV. A mellékszereplők

V. A főszereplők

1. Khaireas

2. Dionysios

3. Kallirhoé

VI. A konklúzió

Tomas Hägg 1972-ben újra felveti a kérdést és a szereplők színre léptetésének technikai módszereit és megoldásait analizálja. Általánosan elfogadott az a nézet, mely szerint Kharitón regényében a karakterábrázolás mélységet és valóság-hűséget mutat. A dolgozat célja a regény szereplőinek szélesebbkörű feltérképezése a szöveg nyelvi vizsgálata alapján.

II. Az alkalmazott módszerek vázolósa

A vizsgálatban a szereplők ábrázolásának három fő eszközét figyelem meg: elsők az elemi nyelvi építőköveket, vagyis a főneveket és a jelzőket, másodsor a szereplők dialógusait és monológjait, s végül az író megjegyzéseit. Ezekhez veszem néhány esetben a szereplők egymásról alkotott véleményét is. E három fő szempont mértéke és minősége lehetőséget ad arra, hogy csoportosítsuk a regényben előforduló szereplőket: névtelen szereplők, mellékszereplők és főszereplők tagozatára bontva fel a mű figuráit. A regény nyelvi és technikai vizsgálata után arra a kérdésre keresem a választ, hogy a három fő jellemábrázolási eszköz összhangban van-e egymással vagy ellentmondásba kerül egy-egy szereplő bemutatásakor.

III. Az eredmények tézisszerű felsorolása

1. A karakterábrázolás legalsó fokát a névtelen szereplők képviselik. Ezen látszólag egyszerű csoporton belül lehetséges a szereplők differenciálása, mivel az alapeszközöket az író különböző mértékben alkalmazza a jellemzésben. Az eltéréseket a névtelen szereplők meghatározásában használt névszói elemekben, a beszéd hiányában vagy változatosságában illetve az írói megjegyzések részletes vagy

érintőleges voltában lehet felfedezni. Az említett szempontok alapján a névtelen szereplők két kategóriáját állíthatjuk fel: a csoportosan jelenlévő illetve az egyénileg fellépő szereplők típusát.

2. Khariton szereplőinek második kategóriájában a mellékszereplők képviseltetik magukat. Ezeknek a figuráknak személyes nevük van és szereplésük több epizóddhoz kapcsolódik. A jellemzésükben a névtelen szereplőkhöz képest fokozottabb mértékben érvényesül a karakterábrázolás három lényeges eszköze. Vannak szereplők, akiknél a bemutatás árnyaltabb, van, ahol egyszerűbb, de általában ebben a csoportban színre lépő figurák mindegyikének egyéni hangja és szerepe van. Az idesorolható alakok közül kiemelkedik Plangón, Dionysios házvezetőnője, aki egyúttal Kallirhoé bizalmasa, továbbá Artaxatés, a perzsa király főembere, Polykharmos, Khaireas hűséges barátja és végül, de nem utolsó sorban Thérón, a kalózvezér.

3. Az utolsó csoportot a három főhős: Khaireas, Dionysios és Kallirhoé alkotják. Khaireas a széptermetű és nemes lelkű fiatalember, a szerelmi regények kötelező figurája. Minden regényben szerepel egy már-már isteni szépségű ifjú, aki szerelemre lobban egy gyönyörű lány iránt, s tőle elszakítva különféle megpróbáltatásokon megy keresztül. Khaireas jellemzésében felfedezhetünk a regények hőseire jellemző általános tulajdonságokat, illetve személyesebb vonásokat is. Khaireas érzelmi kitörései, öngyilkossági kísérletei és indulatos természete miatt

gyakran részesül negatív kritikában, de ezzel együtt is főhős, abban az értelemben, hogy a hős az, aki kiválik a tömegeből, s eltérő magatartásával középpontba kerül. Khaireas hős a fogalom klasszikus értelmében is, Homérosznál a hērós nevet azok nyerték el, akik életük árán harcoltak a csatamezőn. Khaireas ilyen értelemben is hőssé válik, és gyengeségeit, elmarasztalható tetteit ellensúlyozza katonai szereplésével, ugyanakkor jellemzése realiztikussá válik azáltal, hogy az emberi hibák és pozitívumok egyszerre jelennek meg személyében.

4. Dionysios a kiváló, civilizált görög férfi, akinek alakjában az emberi természet és a nemes származás összefüggéseit vizsgálhatjuk. Dionysios alakjában egyszerre mutatkozik meg az időtlen értékeket hordozó *παιδευμενος ανηρ* és az ember, akiben indulatok, szándékok és érzelmek összetett módon hatnak, s ez befolyásolja a jónak ítélt értékek megvalósítását. Dionysios ábrázolása nem véletlenszerű: jellemzésében tudatosságot lehet felfedezni. A jelzők, a szóbeli fellépések és az író narratív megjegyzései összefüggnek egymással és hol összjáték, hol ellentmondás révén alakítják ki előttünk Dionysios karakterét. Kharitón tanító szándéka az özvegy szerelmes alakjában is szembetűnő.

5. A regény királynője Kallirhoé, aki szépségben istennőkkel kelhet versenyre. Hűsége Pénelopét idézi, Aphroditéhez mérhető vonzerejével pedig bajt kever, akárcsak Helené. A szépségére vonatkozó kifejezések

megmaradnak a regény minden fejezetében, a főnevek azonban változnak. Az első fejezetben Kallirhoé viselkedésben és beszédben a nagy hadvezér lányaként kap hangsúlyt. Amikor Khaireas először hűtlenséggel vádolja, felháborodva utasítja vissza a rágalmazást, az író megjegyzi, hogy „egy hadvezér lányához illően, tele büszkeséggel” vág vissza Khaireas szavaira. Egy másik jelentben Thérón foglyaként kénytelen elhagyni hazáját, Szicíliát. A tengeren Athén felé hajózva magáról, mint Hermokratés lányáról beszél, itt azonban ennek más tartalma van. A nő ugyanazt a szó szerkezetet használva említi meg nemes származását, hangsúlyozva, hogy mennyire távol kerül mindattól, amit a hadvezér lányának a társadalmi helyzete jelentett. Az első esetben „a hadvezér lánya” fordulat belső tulajdonságra utalt, veleszületett büszkeségét emelte ki, a másodikban a helyzet szokatlanságát és Kallirhoé kétségbeesését fejezi ki. Valójában ez a jelenet csak kiindulópont a még nagyobb eltávolodásra, amit Kallirhoénak át kell élnie a regény további hét fejezetében. A főhősnőt eladják rabszolgának, beszédmódja mégsem változik meg: Dionysiosszal szemben ugyanúgy fel tud háborodni, mint korábban Khaireas alaptalan vádjai miatt, (vagy később a hatodik könyvben Artaxatés becsmérlő szavaira). A szolgaság ideiglenes állapot, ami miatt elkeseredett, ez azonban jellemét nem változtatja meg. Új vonás viszont az, hogy Dionysios előtt könyörögni kénytelen magáért és másért, Plangón férjéért, ami új hangot jelent, hiszen eddig előkelő

család tagjaként nem kellett senkihez sem esedeznie. A második könyvben a szolgaság szomorú állapotán túl Kallirhoénak szembesülnie kell még egy problémával is, nevezetesen az anyaság gondjával. Amikor választás elé kerül, monológokban megmutatkozó hosszú vívódás után gyermeke életét választja, akiért akarata ellenére férjhez megy Dionysioshoz. Ebben a döntésben a regény értékrendje válik nyilvánvalóvá. Dionysios felesége lesz, akit mindenki úrnőként tisztel. A negyedik könyv főmotívuma a Khaireas iránt érzett gyász, majd újabb kétségbeejtő helyzet előtt áll, mikor el kell szakadnia második otthonától, Milétostól és zokogva indul el Dionysiosszal Babilónba. Az Artaxatésszel való beszélgetése során megnyilvánul okos érvelése és beszédének meggyőző ereje. A főhősnőt az első fejezetben megismert két jellemvonása, a felháborodás és az elkeseredettség hangjai mindvégig elkísérik. Ezekhez a továbbiakban azonban néhány új csatlakozik: tanácsot ad a nyolcadik fejezetben Khaireasnak, okosan érvel Artaxatés előtt, könyörög Plangón férjéért és vigasztalja Stateirát. Kallirhoé tehát változáson megy keresztül: fiatal lányból feleség és anya lesz, a nemes nőtől szolgáló és hadifogoly, olyan helyzetekbe kerül, ahol döntenie és választania kell vagy le kell mondania korábbi értékekről. A változást nyomon követhetjük a hősnőt bemutató főnevekből. Megváltozik – ennek megfelelően - beszédének hangja és a tartalma is, bár beszédstílusán

nem hagynak nyomot az események. Mindezeket megerősítik a jellemábrázolás közvetlen eszközei, az író megjegyzéseivel együtt.

6. A regény nyelvi vizsgálata során az elsődleges karakterábrázoló elemek kerültek előtérbe, azonban a technikai megoldásokon keresztül eljuthatunk a figurák konkrét és átvitt értelemben vett jelentéstartalmához. A névtelen szereplők közt találhatunk olyan alakokat, akik nem egyszerűen funkcionális vagy narratív szempontból jelennek meg a regényben, hanem a háttérben értékeket képviselnek. A mellékszereplők hol csupán epizódszereplők, hol csak típusokat testesítenek meg, hol pedig szinte főszereplőkkel érnek fel. A regény három nagy csillaga Khaireas, Dionysios és Kallirhoé, az ő alakjukban az író lelki mélységeket és magasságokat ér el. Khaireas reménytelen csüggedése, Dionysios nehéz tusái és Kallirhoé csendes küzdelmei alatt a szerző valóságosan és drámai módon tárja fel a szereplők lelkivilágát. A legjobban ezekben a mozzanatokban nyilvánul meg Kharitón művészi és írói kvalitása: bonyolult belső folyamatokat mutat be, melyekkel könnyen lehet azonosulni, hiszen a hősök kalandjaiban emberi konfliktusok elevenednek meg. A regény háttérében szüntelen jelen van a szerelem, mely a távoli dicső múlt keretei között lép fel, s közben emberi sorsok történetét írja meg. A hódítók gavalléroknak meg kell tanulniuk, hogy Aphrodité bármikor megfordíthatja érzéseik szélirányát, s ha a szenvedélyt az igaznak vallott értékek felé emelik, botlásuk elkerülhetetlen. A regény elsődleges mozgatórugója

Aphrodité, s hasonlóképpen a rá emlékeztető hősnő is központi szerepet játszik a mű cselekményének előrehaladásában. Titokzatos jelenléte vagy olykor éppen rejtélyes távolléte nélkül a regény kalandjai nem születhetnének meg. Kharitón karakterrajzolósi technikájának egyik leglényegesebb eleme a valóság-hűség. A mű alakjait általánosságban a *παιδεία* szellemisége hatja át, ami a maga teljességében leginkább Dionysios és Kallirhoé civilizál magatartása szemléltet.

A szerző regény figuráinak megformálásakor részben a környezetében, részben a mítoszokban élő valóságot követi és utánozza, s mindezt nem szolgálai módon teszi, hanem egyéni írói céljainak megfelelően. A realizisztikus módon ábrázolt szereplőkkel igaz emberi magatartásra tanít. Kharitón művének szereposztása egyedülálló, s ennek egyik titka, hogy a regény örök színpadáról nem mitikus hősök, hanem emeberi arcok néznek ránk vissza. A regény karakterábrázolósi technikájának elemzése ebben a gyakran kevésre becsült műfajban arra látszanak mutatni, hogy az írói eszközök képesek többoldalúan megjeleníteni előttünk a regény szereplőit, akik végül is értéket képviselnek és viselkedésük pozitív vagy negatív példát adhat az emberi élet alapvető helyzeteiben. Ez az évszázadokon keresztül elhanyagolt és későn felfedezett alkotás, úgy tűnik, izgalmas kalandjaival magával ragad és valóságos karaktereivel múlhatatlan értékeket közvetít.

IV. Publikációk

Szakfolyóiratok

Róma a görög regényekben?. Klió, 2005/ 1 (megjelenés előtt)

Kharitón Kallirhoé című regényéről. Könyv és Könyvtár, 2005 / 1 (megjelenés előtt).

Szemelvények Kharitón Kallirhoé című regényéből. Kalligram, 2004. december (megjelenés előtt).

Konferencia

Karakterábrázolás Kharitón Kallirhoé című regényében. Ókortudományi Konferencia, Budapest, 2004. május.

